

літератури” [Електронний ресурс] / Зоя Володимирівна Шевчук. – К., 2006. – 19 с. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2006/06szvpup.zip>

REFERENCES

1. Brovko, O. O. (2014), Alternatyvni khudozhi versii mynuloho v literaturi siohodennia: sproba typolohizatsii [Alternative art version of the past in the present literature: an attempt typology]. Literaturny svitu: poetyka, mentalnist I dukhovnist – World Literature: Poetics, mentality and spirituality, 3, pp. 189–197 [in Ukrainian].
2. Donbas ochyma mashynista-pysmennyka. Interviu z Oleksiim Chupoiu [Donbass eyes driver writer. Interview with Alexei Chupoyu]. Ukrainska pravda – Ukrainian Pravda, 2014, 20 July. Available at: <http://life.ppravda.com.ua/person/2014/07/17/175273/> [in Ukrainian].
3. Dunaievska, L. F. (2009), Uukrainska narodna proza (lehenda, kazka): evoliutsiia epichnykh tradytsii [Ukrainian folk prose (legends, fairy tales): the evolution of the epic tradition]. Kyiv : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr “Kyivskiy universytet” [in Ukrainian].
4. Zheliba, A. (2007), Alternativna istoriia: metodyka vykorystannia v navchalnomu protsesi [Alternative History: methods of educational use]. Literature ta kultura Polissia. Vypusk 39.: Istorია ta kultura Polissia y Ukrainy v suchasnomu naukovomu spryniatti – Literature and Culture Polesie. Iss. 39: History and Culture Polesie and Ukraine in modern scientific perception, 52–58 [in Ukrainian].
5. Litovchenko, T. (2008), Ukrainska fantastyka: my ye! [Ukrainian fiction: we have!]. Telekrytyka, 11 September. Available at: <http://www.telekritika.ua/media-suspilstvo/2008-09-11/40526> [in Ukrainian].
6. Riabchuk, A. (2007), Bezdomni Kyieva: yikh vlasna vyna, vypadok doli chy pobichnyi efekt perekhodu do kapitalizmu? [Homeless Kyiv: their own wine, a case of fate or a side effect of the transition to capitalism?], 25 November. Available at: <http://chapeye.livejournal.com/320607.html> - 25.11.2007- 7. 7. [in Ukrainian].
7. Chupa, Oleksii (2014), Bomzhi Kyieva [Bum Donbass]. Brusturiv, Dyskurs [in Ukrainian].
8. Shevchuk, Z. (2006), Zasoby modeliuvannia istorii v postmodernii ukrainskii prozi [Simulation tools in the history of Ukrainian postmodern prose]. Extended abstract of candidate’s thesis. Kyiv. Available at: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2006/06szvpup.zip> [in Ukrainian].

УДК 821.166.2:82–31

ХУДОЖНЄ МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗУ СІРКА В РОМАНІ “ІЗ СЬОМОГО ДНА” Я. БАКАЛЕЦЬ ТА Я. ЯРОША

Хом’як Т.В., к. філол. н., професор, *Іващенко О.А., вчитель

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

**Запорізький навчально-виховний комплекс № 88, вул. Музична, 2, м. Запоріжжя, Україна*

flf@znu.edu.ua

Стаття присвячена осмисленню образу Івана Сірка, визначенню засобів його характеротворення в романі Я. Бакалець і Я. Яроша “Із сьомого дна”. Актуальність дослідження пояснюється незгасним інтересом до того феноменального явища, яким було козацтво, та до яскравих історичних постатей – конкретних його представників.

Ключові слова: історія, літопис, образ, роман, типологія, фольклор

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ОБРАЗА СІРКА В РОМАНЕ “ІЗ СЕДЬМОГО ДНА” Я. БАКАЛЕЦЬ И Я. ЯРОША

Хомьяк Т.В., *Иващенко Е.А.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

**Запорожский учебно-воспитательный комплекс № 88,*

ул. Музыкальная, 2, г. Запорожье, Украина

Статья посвящена осмыслению образа Ивана Сирка, определению средств его характерообразования в романе Я. Бакалец и Я. Яроша “Из седьмого дна”. Актуальность исследования объясняется

неиссякаемым інтересом к тому феноменальному явленню, таким было козацтво, и к ярким историческим личностям – его конкретным представителям.

Ключевые слова: история, летопись, образ, роман, типология, фольклор

ARTISTIC MODELLING OF SIRKO'S IMAGE IN THE NOVEL "FROM THE SEVENTH FLOOR" BY YA. BAKALETS AND YA. YAROSH

Homyak T.V., *Ivashchenko O.A.

Zaporizhzhya National University, Zhykovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

**Zaporizhzhya educational and upbringing complex № 88,*

Musical str., 2, Zaporizhzhya, Ukraine

The article is devoted to understanding the image of Ivan Sirko, to determination means of its character creation in the novel "From the seventh floor" by Ya. Bakalets and Ya. Yarosh. The relevance of the study is explained with the undamped interest in a phenomenon what was the Cossacks, and the bright historical figures - certain members of it.

The article highlighted folklore, which were exaggerated, idealized the image of Zaporizhzhya Sich Kosh Ivan Sirko, emphasized the Cossack chronicles by Hryhorii Hrabianka, Samiilo Velychko, "Stories of Russ", named a number of artistic prose works, including "Kozak and governor" by M. Horban, "Revenge" by Petrova (Domontovych), "Fire land" by Baidebur "Through rapid" by G. Babenko, "Rubikan Khmelnytsky" by Yu. Kosach "Ivan Sirko" by V. Kulakovska, "Yasa" by Yu. Mushketyk, dilogy "Tymish Khmelnytsky Bogdan's son", "Yuras Hmelnychenko" by A. Fragrant, trilogy "Light", "Between eagles and half moon", "Under Saur-grave" by A. Hymka, tetralogy "Secret ambassador" by V. Malyk and others. And the image of Ivan Sirko is also described in the novel "From the seventh floor" by Ya. Bakalets and Ya. Yarosh. Ivan Sirko it is not a central image, but it is a bright personality, ethnocultural, personalized hero. The novel played Ruins day by combining real and transcendent worlds. The narration is on behalf of a mystical character, the inhabitants of "the seventh floor", reincarnated as a Cossack, designed to sow discord and evil, devil of Distress. Lord of Darkness sent him, Evil and Misfortune to destroy Cossacks and to deliver as many Cossacks' souls to hell. Ivan Sirko is not subject to any temptations.

Ya. Bakalets and Ya. Yarosh gave Sirko leading national character traits, ethnic spirit, showed him from different positions, preferring psychological, moral, epistemological aspects. The essence of the image of Ivan Sirko disclosed in actions, behavior, in relationships with other characters. In the image creation authors resort to such means of understanding the Other as improper monologue and direct speech. Monological text in the novel is a kind of interior monologue (implicit homogeneous tarator). Full of epic meditation, it contains information about the inner world of the Cossack ataman, helps to understand the values he espoused. Authors in the interpretation of the image rely on an historical works by I. Krypiakevych, D. Yavornytsky.

Emphasized that every stepof Cossack ataman was subordinated to a single goal-serving the Ukraine. As head of Zaporizhzhya Army, Sirko was trying to help everyone who cared primarily about the interests of the country. Relied on Yuras Khmelnytsky, hoping he would contonju his father's politics. These events artistically comprehended in the analyzed novel. They highlighted courage, bravery and exceptional talent of commander and noticed that Sirko was a bad politician and diplomat.

Typology of the nature of the ataman is an idealized image of masculinity and strict warrior Cossack leader, defender of national and Christian shrines, even making mistakes, he didn't care about his own interests, but about the long-awaited unity of Ukraine.

Key words: history, chronicle, image, novel, typology, folklore.

Звернення до історії було і залишається актуальним у плані національної та індивідуальної ідентифікації, а також елементом певної дидактично-патріотичної програми. Історичні постаті не втратили актуальності в літературному дискурсі. У нашому дослідженні ми аналізуємо художнє моделювання історичної постаті – Івана Сірка в романі Я. Бакалець і Я. Яроша "Із сьомого дна".

Іван Дмитрович Сірко (за одними джерелами, 1600–1680 роки життя, за іншими [1, с. 445] – 1610–1680) "військовий і політичний діяч, кошовий отаман Запорозької Січі" [1, с. 445]. Його постать у народі оповита переказами і легендами. Любов до волі, ненависть до ворогів і прагнення захистити рідний край – головні риси кошового Івана Сірка, представленого в легендах і переказах "Кошовий Сірко", "Сірко і князь Долгорукий", "Превеликий характерник", "Як Сірко переміг татар", "Його жахались вороги", "Сила Сіркової руки", "Заповідь Сірка", історичних піснях "Та ой як крикнув же козак Сірко", "Курта" ("Ой ти, батьку Сірку, зелений барвінку") та ін. У них розкрито основні концепти

міфоритуального програмування життя героя. Літературознавець І. Павленко наголошує, що постійним епітетом “славний” народ характеризує Палія, Супруна, Сірка, а останнього в деяких піснях називає “славним із славних” [2, с. 217]. Обґрунтовуючи цю тезу, зауважує: “У системі ціннісних орієнтирів степового лицарства він, що практично не мав поразок і багаторазово переобирався січовиками, був найкращим на всі часи. Недарма легенди наділили його безсмертям, а сукупність зафіксованих фольклорних творів про І. Сірка дозволяє говорити про творення культу цієї особи. Для того, щоб отримати таку повагу в сучасників та нащадків, потрібно було знати та свято виконувати січові традиції, піклуватися про долю спільноти, бути жорстоким до ворога в битвах та гуманним до братчиків у буденному спілкуванні, розумним, передбачливим, що й цінилося січовиками й відбивалося в січовій пісенності. В історичних піснях запорожці згадують тільки найкращих своїх представників і засвідчують повагу до них (найчастіше йдеться про І. Сірка та П. Калнишевського)” [2, с. 217]. Фольклорні твори стали джерелом для літератури. Образ кошового ще за його життя зазнав фольклорної канонізації, гіперболізації, ідеалізації.

Згадка про І.Сірка є в козацьких літописах, зокрема в літописах Самовидця, Григорія Граб'янки, Самійла Величка (в останньому подано розгорнуту характеристику), в “Історії Русів”.

Літописці сприймали фольклорні твори як фактографічне джерело в основі оцінки кошового таке ж, як і в усній народній творчості: захоплення Сірком, його героїзація, зображення його як легендарної особистості.

Не оминули постать козацького ватажка доби Руїни і письменники. У різний час вони звертались до художнього осмислення постаті кошового, акцентуючи увагу на певних рисах характеру, діях, вчинках, які найбільш прославили І. Сірка. Сплондрована ворогами, ослаблена міжусобицями, Україна чекала на свого ватажка. І він з'явився в особі Івана Сірка. Назвемо деякі з художніх творів: “Оповідання про славне Військо Запорозьке низове”, “Запорозька слава”, “Сіркова могила” Адр. Кащенко, драматична поема “Про що тирса шелестіла” С. Черкасенка, романи “Фастів” В. Чередниченко, “Вогонь землі” П. Байдебури, “Шляхом бурхливим” Г. Бабенка, “Рубікон Хмельницького” Ю. Косача, “Козак і воєвода” М. Горбаня, “Помста” В. Петрова (Домонтовича), “Іван Сірко” В. Кулаковського, “Яса” Ю. Мушкетика, діалогія “Тиміш Хмельницький, син Богдана”, “Юрась Хмельниченко” О. Пахучого, трилогія “Засвіти”, “Між орлами і півмісяцем”, “Під Савур-могилою” А. Химка, тетралогія “Таємний посол” В. Малика тощо.

Загалом відомостей про І. Сірка не так багато. Відомо, що він народився на Вінниччині. Традиційно українські письменники моделюють образ кошового на тлі історичних подій у вчинках, які найбільш уславили його.

І це виправдано, оскільки українська історична проза в інтерпретації образів історичних осіб завжди концентрувалася на їхньому патріотизмі, відданості національній ідеї, захисті Вітчизни від ворогів. Звідси – домінування опису подій, які допомагають ці риси висвітлити найбільш вичерпно. Як і їхні попередники, Я. Бакалець і Я. Яріш не мають сумнівів у тому, що постать легендарного героя українського народу І. Сірка може слугувати найяскравішим прикладом мужності й відданості Україні. Відмінність між авторськими версіями інтерпретації образу полягає не в оцінці героя, а в акцентуванні уваги на різних аспектах його життя та діяльності. Переважно художнє моделювання образу Івана Сірка здійснено на базі історичних праць І. Крип'якевича “Історія України”, Д. Яворницького “Іван Дмитрович Сірко, славний кошовий отаман війська запорозьких низових козаків”.

Неординарність і різноплановість характеру Івана Сірка та художні засоби втілення його образу у творах українських письменників досліджували В. Атаманчук, К. Волинський, Н. Зайдлер, М. Конончук, О. Олійниченко, В. Працьовитий, М. Слабошпицький, О. Федоренко, А. Шевченко, В. Шевчук, Н. Щербан та інші.

Змодельовано образ Івана Сірка і в романі Я. Бакалець та Я. Яроша “Із сьомого дна”, який здобув першу премію Всеукраїнського конкурсу романів, кіносценаріїв п’єс “Коронація слова – 2010”. Глибокого потрактування твору поки що немає в критиці, хоча праці з окремих аспектів уже є (А. Гурдуз [3], Н. Крижановська [4], О. Почапська-Красуцька [5]).

Однак літературознавців цікавлять проблеми жанрово-стильової самобутності твору, поєднання реалістичного й містичного тощо. Образ Івана Сірка не привертав увагу дослідників роману “Із сьомого дна”, тож наше завдання дослідити, яким постає кошовий в аналізованому творі і виокремити основні засоби характеротворення. У цьому й полягає актуальність дослідження.

Мета статті – охарактеризувати особливості художнього моделювання історичної постаті Івана Сірка в романі Я. Бакалець і Я. Яроша “Із сьомого дна”.

Іван Сірко в романі “Із сьомого дна” не просто один із галереї опоетизованих народнопісенних образів, а яскравий, хоча й не центральний образ, романтична особистість, етнокультурний індивідуалізований герой. У романі Я. Бакалець і Я. Яроша добу Руїни відтворено шляхом поєднання реального і трансцендентного світів. Оповідь ведеться від імені містичного персонажа, мешканця “сьомого дна”, перевтіленого в козака, покликаного сіяти зло, розбрат, нищення козацької сили і звитяги, Недолі разом із “товаришами” Лихом і Бідою. Володар темряви відправив на землю своїх підопічних бісів із певною метою. Головне їхнє завдання: нищити козаків, доставити якомога більше козацьких душ до пекла. Використовуючи людські слабкості (блуд, заздрість, жадобу влади, користолюбство тощо), спокушаючи козацькі душі, вони зіштовхують товаришів, побратимів, породжують зраду, братовбивство.

Такий намір у Недолі і щодо кошового Івана Сірка, однак плани реалізувати не вдалося, як і щодо деяких інших славних лицарів (Богуна, Іскри, Немирича). Саме від рук кошового Недоля й «гине». Опис світлих сил, яких представляють реальні історичні особи, котрі живуть на землі, у романі мінімізований. У цьому контексті йдеться про патрунування Іваном Хрестителем чистих серцем Іванів-козаків, зокрема Іскри, Богуна, Івана Сірка.

Кожен із письменників обирає певний момент у житті Івана Сірка і відповідно до задокументованих даних або фольклорної трансформації за допомогою домислу, а коли й вимислу, подає власну художню модель образу. У пантеоні української козащини зірка Івана Сірка сяє і політичною, і спартанською мужністю. Це особистість, гідна уваги. Вісім разів поспіль козаки обирали Івана Сірка кошовим. П’ятдесят чотири битви (за іншими джерелами – п’ятдесят сім) він виграв і лише одну програв. Брав участь у тридцятирічній війні, взятті фортеці Дюнкерк, що було здійснене за його планом, після чого і козаки, і французи виокремили Івана Сірка як унікального стратега; інтелектом і масштабністю мислення заслужив повагу й авторитет воєводи, майбутнього короля Польщі Яна Собеського.

Козацький загін становив осібну військову організацію, поділену на сотні. Серед їхніх керівників найвідомішими були Сірко та Солтенко – за свідченнями історика І. Крип’якевича. Зацитуємо з історичного джерела: “Козаки брали участь в облозі Дюнкерка як самостійна частина, і коли фортецю було здобуто, взяли участь в урочистому вступі до міста. Але французьке командування порушило угоду, козаки були незадоволені, і частину їх відіслали до Лотарингії, а деякі загони перейшли до іспанського війська. Але питання про участь Богдана Хмельницького у воєнних діях і облозі

Дюнкерка лишається нез'ясованим, у французьких джерелах згадується тільки полк Сірка” [6, с. 48].

Унікальність свого найзапеклішого ворога, Івана Сірка, визнавали турки й татари, називаючи його “шайтаном”, “гяур-мурзою”, “шайтаном-характерником”, “баш-кяфіром” тощо. Багато хто робить акцент на характерництві Івана Сірка.

За виданням “Українське козацтво: мала енциклопедія”, “характерник, галдовник – чаклун, чарівник, людина, що має надприродні здібності” [1, с. 507]. В. Чабаненко наголосив на неоднозначному ставленні до характерників: “у військово-тактичній справі їх цінували, а в побуті їх просто боялися й цуралися, оскільки вони пов’язувалися з нечистою силою” [1, с. 507]. Характерник – це людина з унікальними і на генетичному, і на суспільному рівнях можливостями та здібностями. У романі “Засвіти” А. Химко художньо розкриває талант Сірка-стратега, наділяючи його рисами характерництва, оскільки кошовий завжди передбачав тактику татар, умів проникати в таємниці психології ворога, і пояснює етимологію прізвиська і прізвища згодом: Сірко, бо його завжди супроводжував собака Сірко (“він сів, де стояв, і намацавши м’яку і теплу шерсть Сірка, став гладити пса, а той боязко підліз впритул і почав лизати вдячно руку” [7, с. 131]). А. Химко взяв за основу етимологію слова “Сірко” зі словника Б. Грінченка: “Собака сірої масті” [8, с. 128]. У змісті твору значення слова розширено, його пов’язано із характерництвом Івана Сірка. Собака загинув, ціною свого життя рятуючи господаря і його вітчима Корнія від вовків. Після цього вовк перед Сірком відступив: “...від жалю за Сірком чи з великого гніву на звірів, як у сні, посунув на сірого. І, дивно, вовк злякався його, закрив витягнуту наперед пащеку, клацнувши зубами, поволі опустив войовниче наставленого хвоста й став відступати бокуючи” [7, с. 214]. Вороги боялись навіть імені Сірка. Зокрема, у цьому ж романі наголошено: “Недарма цей шайтан собаче назвисько має, охороняючи, як пес, свій край і люд” [7, с. 147]. Про характерництво Сірка йдеться і в романі “Із сьомого дна”. Навіть перше знайомство читача із героєм показане саме через цю ознаку: “Відповів той, кого я відразу прийняв за характерника...” [9, с. 153]. Через внутрішні роздуми Недолі передано цю характеристику: “Я дивився на цього козака з острахом. Чи це він справді втихомирив бурю, чи, може, знав, що вона от-от має закінчитися? Невідомо, та він був страшною людиною” [9, с. 157]. Характерництво Івана Сірка “підтримувалося” і його інтелектуальними здібностями, і поширенням про нього чуток-легенд: “Говорили про Сірка таке, що він у сорочці народився, що зразу після народження піріжок зі столу почав гризти. Багато хто сміявся з того, та тільки не я. Я відразу почув небезпеку, що йшла від цього чоловіка” [9, с. 154]. Сприйняття Сірка як характерника превалює в романі. Показово, що це зроблено через бачення чорта Недолі, оскільки обидва належать, за науковим потрактуванням, до містичних маловивчених фактів. Автори проводять думку, що характерництво Сірка було загальноновизнаним. На цьому наголошує дружина Недолі Катерина (“він характерник великий, що силу має” [9, с. 388]). Про це ж свідчить і діалог між Сірком та Недолею. Дух Ольги, яку чорт звів зі світу, попрохав Сірка відомстити.

Сірко виконав обіцянку, тож із Недолею йому довелось не раз зустрітись: “І ось я встав над Сірком, поклав руку на рукоять кинджала, почав поволі виймати його. Нараз він (Сірко) підняв голову, глянув на мене. Я ледь стримався, щоб не крикнути.

- Я так і знав, що це твої штуки, пане Недоля, – мовив він і вкотре взяв у зуби люльку.
- Які штуки? – вдав я, що не розумію.
- Хіба не ти моїх козаків отак положив?
- А хіба я їм наливав?

Сірко знизав плечима.

– Дарма ти думав, що я засну від твого зілля. Мене мати в сорочці народила, хіба не чув, що Сірко – характерник? А ми, чаклуни запорозькі, мов їжаки, – голою дупою не

візьмеш...” [9, с. 388–389]. Як бачимо, Сірко, можливо, й іронічно, але підтверджує своє характерництво, підтримує, а не спростовує легенду. Недоля переконується: “Цей Сірко і справді чаклун – раз його не взяло зілля” [9, с. 390].

У Малій енциклопедії “Українське козацтво” зазначено: “Сірко був міцно пов’язаним із Запорозькою Січчю. Після Переяславської ради 1654 року запорожці, в т. ч. й Сірко, відмовилися присягати на вірність цареві Олексію Михайловичу. По смерті Б. Хмельницького Сірко стає однією із чільних постатей у політичному житті України. Під час гетьманування І. Виговського Сірко підтримував антиурядову опозицію, був одним з її керівників, що значною мірою зумовило скинення Виговського” [1, с. 445]. Саме останній факт із біографії кошового художньо осмислюється в романі “Із сьомого дна”, який літературознавці трактують як одну “з перших вітчизняних модифікацій мешап-роману” [3, с. 99]. Образ Сірка в ньому розкривається максимально відповідно до своєрідності жанру.

Сірка вирізняє природжений військовий хист, мудрість і далекоглядність, уміння правильно спланувати військові дії (“Брама була відчинена – Сірко подбав” [9, с. 163]; “Коли ми проминули запорозькі землі й опинилися в Татарщині, Сірко наказав спустити вітрила, щоб нас передчасно не зауважили ординці” [9, с. 156]). У стосунках кошового і запорожців була гармонія. Вони розуміли один одного без зайвих слів (“Це вже не перша морська операція Сірка, було враження, що запорожці розуміли його команди лише із самого погляду, бо працювали під його рукою злагоджено й швидко” [9, с. 158]; “Команду Сірка ніхто не обговорював” [9, с. 162]). Підкреслено непересічне уміння Сірка повести за собою людей, його взаєморозуміння, довірливість.

Сірко говорить сам про себе: “Та не пан я – простий козак. На мені ж ні кармазинів, ні золота. Кличте вже краще “батьком” [9, с. 340]. Козаки так і робили (“Відчалуємо, батьку” [9, с. 165]). Сірко вміє підтримати дух у козаків, завжди є прикладом для них (при взятті Чигирини, наприклад): “Не знати, чи встояли б оборонці, чи, може, низовики посунули б назад, але тут сам Сірко з’явився на мурі. Він підіймав разом з іншими драбину, перший поліз по ній” [9, с. 370]). Я. Бакалець і Я. Яріш неодноразово наголошують на лідерстві Сірка, першості в усьому: “Отаман плив першим. Хвилі розходилися під могутніми поштовхами його рук та плечей” [9, с. 162]; “Козаки громили склади, палили все, вбивали турків і татар. Сірко був першим” [9, с. 163].

Сміливість, хоробрість, уміння і готовність брати на себе відповідальність, унікально розвинена інтуїція козацького ватажка підкреслюються протягом твору (“Він без страху скочив у льох, де, зі слів колишніх каторжан, тримали найбільше невільників. Отаман повбивав немилосердно охорону, сам порозбивав замки на дверях, за якими сиділи люди” [9, с. 163]. Зауважено й жорстокість Сірка: “повбивав немилосердно охорону”. До речі, інші письменники також не оминули цю рису в характері кошового. Він був дійсно жорстоким у ставленні до ворогів. У романі “Із сьомого дна” на цьому наголошено не раз (“Сірко скрутив шию вартовому, що пройшов повз нього. Другому, що не знати звідки з’явився, запустив ніж у горло” [9, с. 165]; “Новий кошовий отаман Запорозької Січі Іван Сірко вдарив із запорожцями на Крим, поруйнував його страшно” [9, с. 337]; “Сірко трошив їхні голови, сидячи на вороному” [9, с. 353]; “Першим з-поміж них був Сірко. Він тримав шаблю в зубах і спритно, як кіт, першим перестрибнув борт галери. Зі швидкістю рисі налетів на ворогів, що не встигли приготуватися до оборони. Отаман зарубав найближчого до нього, іншого застрелив. Тоді знов по черзі удар шаблею й кривим кинджалом. Він рубався шаблею, кладучи яничарів на закривавлені дошки палуби” [9, с. 160].

До речі, Г. Бабенко в повісті “Шляхом бурхливим” змалював образ Івана Сірка: жорстокого лиходія, нещадного, хижого. Думається, що це не виправдано. Аксиологічна переполаризація історичної постаті є полярністю ідеалізованого добродія.

Недоля зауважує відвагу кошового: “А от Сірко – інша річ. Відважний, мов лев, і хитрий, як змії. Він був отаманом корпусу запорожців, що перебував на службі у французького принца Конде. Велася тоді війна французів із гішпанцями. То ці молодці запорозькі фортецю Дюнкерк взяли за кілька днів, а французам це місяцями не вдавалося. Усі там були в захваті від козацької мужності й бойової майстерності. Потім із Хмельницьким ляхів молотив, у битві під Жванцем уславився” [9, с. 154].

Здається, що для Сірка немає нічого неможливого. Він здатен виконати будь-який наказ чи прохання. Коли йому було наказано знайти і привезти на Січ посланця, то відповів просто, ніби й труднощів не було: “Сірко знизав плечима. – Як треба – то дістанемо” [9, с. 153].

Іван Сірко дуже шанобливо ставився до звичаїв, традицій, правил, які було запроваджено на Січі (“Сірко перехрестився, поцілував стяг...” [9, с. 157]; “Йому б лише за свої звичаї запорозькі дурнуваті триматися, йому лиш би правда”, – говорить про нього Брюховецький [9, с. 358]; “за звичаї січові тримається. А звичай каже, що крові християнської не лити, а натомість бити бусурманів, ворогів Христа” [9, с. 358]). І в цьому його сила. Тому й підтримували його козаки. Вони бачили й відчували, що Сірко щирий, відкритий, намагався правду відновити, завжди ставав на захист слабшого. І в романі показано, що Сірко став на захист правди, сприяв, щоб Юрій Хмельницький гетьманом був, як із самого початку було вирішено. Тож і підтримав тих, хто повстав проти І. Виговського. Сила Сірка у вправності, вмінні бути “воєначальником”. Де Сірко, там і слава, удача. Образ Сірка – уособлення військової вправності, передбачливості. Риси характеру Сірка в романі Я. Бакалець і Я. Яроша розкриваються в дії, вчинках, у діалогах, у взаємохарактеристиках.

В образотворенні Я. Бакалець і Я. Ярош удалися до таких перевірених засобів розуміння Іншого, як монолог та невласне пряма мова. Монологічний текст має різновид внутрішнього монологу (імпліцитний гомогенний наратор). Він сповнений епічних роздумів і містить інформацію про внутрішній світ Сірка, допомагає зрозуміти його життєве кредо, цінності, які сповідував.

Сірко розумний, розважливий. Він поважає людей, шанобливо ставиться до них (“«Ти, пане полковнику, і справді присядь. А то я перед тобою на ноги не стану, бо ти – старшина. Проте й сидіти не хочу, бо Іван Богун і справді чоловік заслужений», – сказав кошовий” [9, с. 342]). Він турботливо ставиться до визволених із неволі українців, навіть не припускається думки, щоб їх залишити на чужині.

Дано в романі “Із сьомого дна” й оцінку характеристику кошовому іншими героями. Наприклад: “Пішла чутка, що відважний кошовий далі планує йти на волю, щоб підняти проти гетьмана повстання й посадити замість нього Юрка” [9, с. 337]; Катерина Недоля: “Рани твої затягнуться, і треба їхати звідси. До міста прибув кошовий Сірко. Він страшний чоловік, я його боюся” [9, с. 389]; Брюховецький про Сірка: “Я б не хвилювався за нього. Він чудовий воїн, хоробрий вождь козацтва, яких мало, та політик із нього нікудишній” [9, с. 358]; “Тепер із Сірком весь кіш січовий вийде. Він не потерпить, щоб Україну знову віддали ляхам-католикам, кровним ворогам козацтва” [9, с. 358] тощо.

У душі Сірко вразливий романтик. Хоча не описано його стосунки із жінками, але самохарактеристика свідчить про це. Домовляючись із Недолею про поєдинок, Сірко говорить: “Тут битися не будемо. Не хочу загинути під корчмою, ніби якась ледащо. Та й товаришів будити неохота – нехай спочинуть. Там, кілька гонів звідси, є такий гарний

піщаний берег. Там видно зорі, вітерець дує, хлюпоче хвиля, а верби плакучі хиляться до Дніпра” [9, с. 389]. Дисонансом виступає така мрійливість щодо буднів і тих вчинків, яких вони сповнені. Навіть чорт Недоля не повірив такій різкій зміні Сірка, тож запитав: “Юродствуєш?” У відповідь почув: “Душа кожного запорожця співуча й добра, наче квітка. Дарма, що вона в затверділому, дощем политому та вітрами висушеному тілі” [9, с. 390]. Я. Бакалець і Я. Ярїш не використовують розгорнутої портретної характеристики. Лише кілька штрихів до портрету Сірка є в романі (“Сірко розправив вус” [9, с. 372], “Поруч ішов Сірко, той навпаки був веселий, хоча того не показував. Тільки очі світилися” [9, с. 347]). Натомість увагу звернено на внутрішні роздуми героя. Сірко, як і всі козаки, любить свободу. Щасливим відчувається лише на волі: “Він подивився навколо – тісно йому було в тому замчищі. Душа хотіла в степ, там широко, вільно. А тут душно... ..Ех, зараз би по морю синьому, та вдарити на міста агарянські, та попалити ринки невольничі, та душі хрещені з неволі визволити, а не тут задихатися” [9, с. 372]. І це зрозуміло. Ставлення козака до волі лежало в основі його світобачення, зумовленого особливістю степового ландшафту земель Наддніпрянщини.

Життя Сірка – це постійні битви. Богун згадує Жванець, як вони разом із Сірком “періцили ляхів”, потім татар, які постійно зраджували. Він був справжнім захисником православної віри.

Письменники наділяють Сірка провідними рисами національного характеру, носія етнічного духу. Його зображено як легендарну постать із різних позицій, віддаючи перевагу моральним, психологічним, гносеологічним аспектам. Кількома штрихами передано атмосферу шани, поваги, відданості кошовому, захопленню ним звичайних козаків.

Приділяючи увагу політичним обставинам, автори роману простежують діяльність кошового отамана, не ідеалізуючи образ Сірка, у реалістичному плані розкривають характер персонажа – захисника української землі. Безперечним є той факт, що кожен крок кошового Сірка був підпорядкований єдиній меті – служінню України (“Якби не Запорожжя, не було б і України” [9, с. 343]). Після смерті Богдана Хмельницького з’явилося багато бажаючих захопити владу, обіцяючи народові гарне життя, але маючи на меті досягти власного добробуту. Очолюючи Військо Запорозьке, Сірко намагався допомогти тому, хто дбав би перш за все про інтереси країни. Спочатку робив ставку на Юрася Хмельницького, сподіваючись на продовження політики його батька. Як уже було зауважено, саме про це йдеться в аналізованому романі.

Письменники, змальовуючи образ Сірка, підкреслюють, що він був простим у поведженні, у побуті, не цурався й чарку випити. Однак ця деталь спонукає глибше придивитись, яким вони подають у схожих ситуаціях Сірка. І виходить, що є й розбіжності в потрактуванні деяких моментів, зокрема і вище вже названих. У романі Я. Бакалець і Я. Яроша показано, що Сірко і чарку міг випити, і люльку викурити (“Сірко розкурив уже хтозна-яку за ліком люльку” [9, с. 342]; “Сірко курив свою люльку і пив із ними” [9, с. 388]; “Йому сьогодні й горілка в горло не лізла” [9, с. 375]).

П. Байдебура, скажімо, у романі “Вогонь землі” також наголошує, що ніщо людське, як кажуть, не було чужим Сіркові. Захоплюючись особистістю І. Сірка, він зауважує: “Пригадую, як ото з кошовим Іваном [Сірком]... Добре побенкетували. Святе діло вчинили, визволили з неволі багато наших людей. Навіки буде слава кошовому Івану Дмитровичу, навіки!” [10, с. 22]. Однак у романі О. Пахучого “Юрась Хмельниченко” акцентовано увагу на деталі протилежного характеру. Подаючи портрет Сірка, О. Пахучий зазначає, що Сірко був “...богатир землі української. Лице наче карбоване талантом італійського митця, орлині очі, могутні плечі. Все життя бореться за православну віру! Боголюбивий, істинний християнин. Усім козакам козак, а чарки не п’є.

Справжній лицар, із нього тільки б романи описувати, як у Європі те полюбляють. Слава Сірка гримить і на Сході, і на Заході. Словом – лицар!” [11, с. 390].

Після кількох зустрічей, сутичок із козаками щодо виконання завдання володаря темних сил Недоля роздумує: “Прокляті, прокляті запорожці. Вони такі ніби й ледарі, богохульники, гуляють собі, співають, танцюють. А коли до походу дійде – нам, чортам, їх ніколи не переплюнути. Усе через їхній дух: братерство, жертвність, відвага, а найголовніше – незалежність. Воля – їхній Бог. Та нічого, ми перевернемо все з ніг на голову, і ті, хто був героями України, стануть їх ворогами” [9, с. 167]. Протягом розвитку сюжету в романі йшлося про боротьбу нечистої сили з козаками. Та не всі підкорились, не всі зійшли зі шляху праведного. Тож надзвичайно місткими, глибокими і змістовними є слова-роздуми біса Недолі в кінці роману: “Знаю, поміж вас усе були такі, як декілька героїв моєї розповіді, що не поклонилися мені, не стали на шлях спокуси. Це мужі праведні. Їх мало, та все ж вони є й були. Вірю своєю частиною людської душі, що ви будете надалі на них рівнятися: на Богуна, Іскру, Немирича, Сірка, Виговського” [9, с. 392–393]. В утвердженні непохитності українського національного духу (як бачимо, кращих козаків Недоля не в змозі “завербувати”) полягає гуманістичний пафос роману. І хоча Брюховецький говорить Юрію Хмельницькому, що “таких сірків багато, ти ж – Хмельницький, ти один” [9, с. 370], це не так. Таких, яким був Іван Сірко, на жаль, небагато.

Іван Сірко – славетна постать, що була надзвичайно популярною, і в народній свідомості асоціювалася з ідеєю захисту простого люду. Цікаво, що в романі зображено поряд Івана Сірка й Івана Богуна – найуспішнішого полковника Богдана Хмельницького. Богун говорить Сіркові про свою повагу до його “доблесті військової” [9, с. 343]. У романі наголошено, що “Богун поміж лівобережцями стоїть разом із Сірком, своїм побратимом новим” [9, с. 380].

Упродовж твору письменники поглиблюють змалювання таких рис характеру кошового, як талант військового стратега й відповідального лідера, і підтверджують свою концепцію переконливими картинками. Узгодивши “дві правди” (історичну й художню), митці зуміли загалом передати особливості буття України доби Руїни, хоча й специфічно, із використанням містики, і змалювати правдивий образ козацького ватажка Івана Сірка. Розкрито взаємодію характеру й обставин, трансформовано їх у реалії життя. Самоутвердження особистості мислиться авторами з позиції народної моралі.

Змальовуючи образ Івана Сірка крізь призму бачення біса Недолі, письменники зуміли створити багатобарвний, живий, різнобічний, повнокровний і в той же час зболений, трагічний образ козацької України, у якому сконденсували характерні особливості її багатовікової історії: руйнівні дії національно безвідповідальних елементів, егоїстичні прагнення національних провідників до гетьманування, до влади. У романі зображено особистість, яка наділена рисами героїчного характеру, доля якої невіддільна від долі України.

Щодо типології характеру, то вона має підґрунтям ідеалізований ще у фольклорі образ відважного й суворого воїна, козацького провідника, захисника національних і християнських святинь, який, навіть помиляючись, дбав не про власний інтерес, а про оміряну єдність України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Українське козацтво : Мала енциклопедія. – К.–Запоріжжя : Генеза, Прем'єр, 2002. – 567 с.
2. Павленко І. Аксіологія запорозького козацтва у фольклорі / Ірина Павленко // Вісник ЗНУ. Філологічні науки. – 2012. – № 3. – С. 214–219.

3. Гурдуз А. Роман Ярослави Бакалець і Ярослава Яріша “Із сьомого дна” як українська модифікація мешап-прози / Андрій Гурдуз // Сучасна українська белетристика : координати “Коронації слова”. – Миколаїв : Ліон, 2014. – С. 98–113.
4. Крижановська Н. Жанрова трансформація українського історичного роману ХХ ст. / Н. Крижановська // Вісник ЗНУ. Філологічні науки. – 2012. – № 4. – С. 107–110.
5. Почапська-Красуцька О. Гріх і гріховність у сучасному українському фентезі (за романом Я. Бакалець та Я. Яріша “Із сьомого дна”) [Електронний ресурс] / Оксана Почапська-Красуцька. – Режим доступу: <http://winner.se-ua.net/page/13/1/7/>
6. Крип’якевич І. Історія України / І. Крип’якевич. – Львів : Світ, 1990. – 520 с.
7. Химко А. Засвіти : Історичний роман / А. Химко. – К. : Рад. письменник, 1990. – 447 с.
8. Словарь украинского языка, собранный редакцией журнала “Киевская старина” / ред. Б. Грінченко. – Т. 4 : Р–Я. – К. : Вид-во АН УРСР, 1959. – 563 с.
9. Бакалець Я. Із сьомого дна / Ярослава Бакалець, Ярослав Яріш. – 2-е вид., стереотип. – Харків : Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”, – 2013. – 400 с.
10. Байдебуря П. Вогонь землі / П. Байдебуря. – Донецьк : Донбас, 1981. – 300 с.
11. Пахучий О. Юрась Хмельниченко : Історичний роман / О. Пахучий. – К. : Український письменник, 1992. – 558 с.

REFERENCES

1. Ukrainske kozatstvo : mala entsyklopediia, [Ukrainian Cossacks : the small encyclopedia], (2002), Heneza, Premier, Kyiv, Zaporizhzhia, Ukraine.
2. Pavlenko, I. (2012), Aksiolohiia Zaporozhkooho kozatstva u folklori [Moral values of Zaporozhian Cossacks at folklore], Visnyk of Zaporizhzhia National University, № 3, pp. 214–219.
3. Hurduz, A. (2014), Roman Yaroslavy Bakalets i Yaroslava Yarisha „Iz siomoho dna” yak ukraiinska modyfikatsiia meshap-prozy : Suchasna Ukraiinska beletrystyka : koordynaty „Koronatsii slova” [The novel by Ya. Bakalets and Ya. Yarosh „From the seventh floor” as ukrainian modification of meshap-prose : Modern Ukrainian fiction : coordinates of „Coronatoin of word”], Iion, Mykolaiv, pp. 98–113.
4. Kryzhanovska, N. (2012), Zhanrova transformatsiia ukraiinskoho istorychnoho romanu XX st. [Genre transformation of ukrainian historical novel of XX century], Visnyk of Zaporizhzhnya National University, № 4, pp. 107–110.
5. Pochapska-Krasutska, O. Hrih i hrikhovnist u suchasnomu ukraiinskomu fentezi (za romanom Ya. Bakalets i Ya. Yarisha „Iz siomoho dna”) [Sin and sinful in modern ukrainian fantasy (by the novel by Ya. Bakalets and Ya. Yarosh „From the seventh floor”), available at <http://winner.se-ua.net/page/13/1/7/>
6. Krupiakevych, I. (1990), Istoriiia Ukrainy [The history of Ukraine], Svit, Lwiw, Ukraine.
7. Khymko, A. (1990) Zasvity : istorychnyi roman [Daybreak : historical novel], Radianskyi pysmennyk, Kyiv, Ukraine.
8. Slovar Ukraiinskogo yazyka, sobrannyi redaktsyiei zhurnala „Kiievskaiia starina” [Vocabulary of Ukrainian, collected by the editorians of the magazine „Kyiv ancient”, editor B. Hrinchenko, (1959), Vol. 4 : R–Ya, Publishing House of Academy of Sciences of USSR, Kyiv, Ukraine.
9. Bakalets Ya., and Ya. Yarosh (2013), Iz siomoho dna, [From the seventh floor], second edition, stereotypical, Book club „Club of family leisure”, Kharkiv, Ukraine.
10. Baidebura, P. (1981), Vohon zemli [The fire of land], Donbas, Donetsk, Ukraine.
11. Pakhuchyi, O. (1992), Yuras Khmelnychenko : istorychnyi roman [Yuras Khmelnychenko : historical novel], Ukrainyskyi pysmennyk, Kyiv, Ukraine.